

УДК 349.2

Селезень С. В., к.ю.н., доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Об'єкт правовідносин з відшкодування моральної шкоди у трудовому праві

Стаття присвячена визначенню об'єкта правовідносин, що виникають з приводу відшкодування моральної шкоди в трудовому праві. Надається характеристика поняттю «об'єкт правовідносин», розкривається поняття «моральна шкода в трудовому праві»

Ключові слова: моральна шкода, трудове право, працівник, правовідносини, об'єкт.

Стаття посвящена определению объекта правоотношений, возникающих по поводу возмещения морального вреда в трудовом праве. Дается характеристика понятию «объект правоотношения», раскрывается понятие «моральный вред в трудовом праве»

Ключевые слова: моральный вред, трудовое право, работник, правоотношения, объект.

The article is devoted to the definition of object relations arising on non-pecuniary damages in labor law. Given characteristic of «object of relations», revealed the concept of «moral hazard in labor law».

Keywords: moral hazard, labor law, employee, relationship, object.

Актуальність теми. Одним із ключових питань у будь-якій сфері правовідносин є визначення їх об'єкту. З'ясування об'єкту є актуальним й для правовідносин щодо відшкодування моральної шкоди у трудовому праві, втім, проблема її вирішення ускладнюється тим, що в загальній теорії права питання об'єкту правовідносин є найбільш дискусійним, якому присвячено чимало наукових праць.

Стан наукового дослідження. Зокрема, визначення об'єкту правовідносин турбувало таких дослідників як Й. Л. Брауде, О. С. Іоффе, В. С. Нерсисянц, О.Ф. Скакун, А. К. Стальгевич, Р. О. Халфіна та інших вчених. Проте, полеміка з окресленого питання в наукових колах виникла ще в минуле століття й триває сьогодні. Невирішеність проблеми об'єкта правовідносин стоїть на заваді подальшого розвитку категорійного апарату як загальної теорії права так і трудового права, заважає з'ясуванню сутності правовідносин в означеній сфері, окрім того, негативно відбивається на нормотворчій та правозастосовній діяльності органів державної влади.

Метою статті є визначення об'єкта правовідносин з відшкодування моральної шкоди в трудовому праві. Для досягнення поставленої мети потрібно виконати наступні завдання: проаналізувати поняття «об'єкт правовідносин»; дослідити сутність терміну «моральна шкода в трудовому праві» як правового явища; розкрити його сутність і значення.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи юридичну літературу можна зустріти різні інтерпретації юридичної дефініції «об'єкт правовідносин» та погляди щодо його місця в структурі правовідносин. Так, зустрічаються дослідники, котрі вважають, що об'єктом правовідносин є дії суб'єктів цих правовідносин. Зокрема, О. С. Іоффе вказує, що об'єктом правового впливу виступає поведінка учасників правовідносин, а речі лише зумовлюють відому форму поведінки, яка за інших умов об'єктивно може і повинна отримати законодавче закріплення. Тому можна говорити про цивільно-правове значення речей і їх властивостей, але не слід приписувати речам не властиву їм функцію об'єктів права. Він зазначає, що право спрямоване тільки на забезпечення певної поведінки суб'єктів правовідносин. Тому з юридичної точки зору в будь-яких

правовідносинах на першому плані виступають саме їх дії, а відтак об'єктом правовідносин завжди є поведінка їх учасників [1, с. 89-90].

Й. Л. Брауде висловлює думку, що об'єктом правовідносин поряд з результатами дій особи, зокрема, фізичної або юридичної, слід визнати речі, продукти духовної творчості, особисті блага. В обґрунтування цієї позиції дослідник вказує, що визнання поведінки людини об'єктом правовідносин може мати наслідком визнання людини об'єктом правовідносини. Уникнути такого висновку неможна ні шляхом спроби штучного відділення поведінки людини від самої людини, ні шляхом штучної ізоляції окремих дій людини від її поведінки в цілому. Це зайвий раз підтверджує, що об'єктом правовідносин є не поведінка людини, а результат її поведінки (діяльності) [2, с. 58]. На переконання Ю. К. Толстого загальним об'єктом правовідносин виступає фактичне суспільне відношення, на яке впливає правовідношення. Окрім загального об'єкту правовідношення він виокремлює спеціальний об'єкт або предмет у вигляді речі, продукту духовної творчості [3, с. 65].

У науковій літературі зустрічаються погляди навіть про безоб'єктність правовідносин [4, с. 143]. Так, прихильником ідеї безоб'єктних правовідносин є російський дослідник В. С. Толстий, який вказує, що сутність спроб відшукати об'єкт правовідносини полягає в тому, що зі складного явища, в якому реалізується право чи обов'язок, виділяють певну його частину (дію або річ і інше благо) і називають її об'єктом. Однак ці спроби відшукати об'єкт правовідносин без врахування природи прав і обов'язків, незалежно від характеру процесу реалізації правовідносин ведуть до суперечностей. Відмова від спроб знайти об'єкт правовідносини дозволив би позиціонувати правовідносини як явище, що постійно розвивається, окремі елементи якого переходять в активний стан, права і обов'язки в якому реалізуються, даючи той чи інший ефект, для досягнення якого вони встановлені. Формування правильних теоретичних уявлень про правовідносини має певне практичне значення. Справа в тому, що при розробці окремих правових норм, що регулюють конкретний вид відносин, недостатньо констатувати наявність у сторін прав, обов'язків і предмета їх майбутніх дій. Важливо також з'ясувати, чи достатні умови для того, щоб права і обов'язки сторін здійснювалися добровільно. В останньому випадку необхідно визначити, чи потрібні кошти для стимулювання дій сторін або слід передбачити санкції за можливі порушення; чи ефективні санкції у вигляді заходів оперативного впливу або треба передбачити невідгідні майнові наслідки для порушника [5, с. 125].

З цього приводу слід також навести висловлювання В. С. Нерсесянца, який вказує, що об'єкт правовідносини являє собою абстрактно-правові положення абстрактної норми права. Представлені в об'єкті правовідносин абстрактні права та абстрактні обов'язки є лише складовими моментами диспозиції реалізованої норми і виражають лише абстрактні правові можливості абстрактних суб'єктів права. Таким чином, дослідник вказує, що об'єкт правовідносини – це абстрактний зміст норми чинного об'єктивного права, яка реалізується [6, с. 504-505].

Наведені позиції науковців лише підтверджують, що проблема об'єкту правовідносин в теорії права залишається не вирішеною, що ускладнює досягненню мети цього дослідження. Тому, для розкриття поняття об'єкту правовідносин щодо відшкодування моральної шкоди у трудовому праві доцільно звернутися до філософського трактування категорії «об'єкт». Як справедливо відзначає С. С. Алексєєв, досліджуючи питання об'єкту правовідносин варто звернути увагу на загально філософське трактування

терміну «об'єкт», який головним чином використовується для характеристики співвідношення матерії та свідомості. Об'єкт в даному випадку розуміється як матерія – об'єктивна реальність, що перебуває поза суб'єктом [7, с. 154-155]. Розмірковуючи над висловленою думкою дослідника? можна зробити висновок, що «об'єкт» є тією категорією, яка нібито протистоїть суб'єкту й одночасно перебуває у взаємодії з ним.

Матерія як об'єктивна реальність має безліч проявів і охоплює не лише матеріальні об'єкти, а й усілякі процеси, що відбуваються навколо (біологічні, фізичні, хімічні тощо), зв'язки, відносини. Отже, усе, що перебуває поза суб'єктом становить об'єктивну реальність, яка складається з різноманітних об'єктів. При цьому, необхідно наголосити, що наведене філософське розуміння категорії «об'єкт» не передбачає її поділ на матеріальні або нематеріальні об'єкти, адже об'єктом є усе, окрім суб'єкта. Відштовхуючись від наведеного можна припустити, що матерія, стає об'єктом суспільних відносин, залишаючись частиною об'єктивної реальності, за умови, якщо на нього спрямований інтерес суб'єкта.

Таким чином, ґрунтуючись на концептуальних філософських положеннях щодо визначення категорії «об'єкт», під яким розуміється матерія, яка охоплює матеріальні об'єкти, будь-які процеси, відносини тощо, варто зазначити, що об'єкт правовідносини слід розглядати як різноманітні предмети, речі, явища об'єктивної дійсності, з якими «стикаються» суб'єкти при реалізації своїх прав і обов'язків та на які спрямований інтерес хоча б одного із суб'єктів цих правових відносин. Причому об'єктами правових відносин можуть бути лише тільки ті з них, які небайдужі праву (законодавству) [8, с. 53].

Відтак, вважаємо за доцільне підтримати тих науковців, котрі відстоюють позицію, яка полягає у наступному. Об'єкт правовідносини є те, з приводу чого або заради чого суб'єкти вступають у правовий зв'язок, а в якості об'єктів правовідносин розглядають різноманітні матеріальні і нематеріальні блага [9, с. 133].

Таким чином, об'єкт правовідносин є те, з приводу чого між суб'єктами виникає правовий зв'язок. Саме на об'єкт правовідносин спрямовані права та юридичні обов'язки цих суб'єктів. При цьому, об'єкт правовідносин є багатоаспектною категорією, яка представлена такими видами: 1) матеріальні об'єкти такі як речі, цінності, майно тощо; 2) послуги виробничого і невиробничого характеру, до яких можна віднести виконання роботи, обумовленої договором або контрактом, наприклад, договір перевезення, підряд на капітальне будівництво та інші; 3) продукти духовної та інтелектуальної творчості, зокрема, твори мистецтва, літератури, живопису, кіно, інформація, комп'ютерні програми та інші результати інтелектуальної діяльності, що захищаються законом; 4) особисті немайнові блага – життя, здоров'я, честь, гідність, право на освіту та інші права і свободи [10, с. 365-366]. Втім, наведений перелік є неповним, оскільки окрім перелічених об'єктів правовідносин, до кола останніх слід віднести результат реалізації прав та обов'язків суб'єктів цих відносин на які вони спрямовані, наприклад у процесуальних правовідносинах, приміром, свідчення свідка в судовому процесі, висновок судового експерта тощо.

Необхідно також зазначити, що слід з обережністю підходити до використання слова «блага» в контексті поняття «об'єкт правовідносин». Зазначене твердження пояснюється тим, що не всі існуючі правовідносини виникають з приводу матеріального або нематеріального блага. Наприклад, не можна погодитися з тим, що об'єктом кримінальних правовідносин є благо, оскільки таким визнається вчинення діяння, що забороняється державою. Отже, не всі об'єкти правовідносин є благом. Застосування слова «блага» є виправданим, коли його використовують для позначення

об'єкта правовідносин, що являє собою цінність для суспільства, держави та індивіда. В іншому випадку розуміння об'єкта правовідносин крізь призму блага (майнового або немайнового) призводить до звуження розуміння юридичної конструкції «об'єкт правовідносин». Тому вважаємо за доцільне в загальнотеоретичному значенні не конкретизувати об'єкт правових відносин з огляду на його різноманітність і виходити з того, що об'єкт правовідносин є те, з приводу чого суб'єкти вступають між собою у правовідносини, реалізуючи суб'єктивні права та юридичні обов'язки. І навпаки, є потреба у з'ясуванні об'єкту конкретно визначених правовідносин, зокрема, щодо відносин з відшкодування моральної шкоди, що в першу чергу сприятиме удосконаленню правозастосовної практики, а відтак, запропоноване трактування поняття «об'єкт правовідносин» доцільно використовувати як плацдарм, який дасть змогу встановити об'єкт правовідносин у будь-якій сфері соціальних відносин.

Визначившись із сутністю об'єкта правовідносин як правового явища, зазначимо деякі характерні ознаки відшкодування моральної шкоди у трудових правовідносинах. Відмітимо, що під моральною шкодою у трудовому праві слід розуміти шкоду, завдану в результаті порушення трудових прав працівника, приниження честі, гідності або ділової репутації роботодавцем, що стало причиною моральних страждань та призвело до погіршення якості його життя.

Відшкодування моральної шкоди у трудових правовідносинах являється самостійним способом захисту порушених прав працівника та водночас різновидом юридичної відповідальності роботодавця, що передбачає компенсацію працівнику у випадках будь-якого порушення його трудових прав. Досліджуючи відшкодування моральної шкоди у трудовому праві варто вказати на універсальність вказаного способу захисту. Зокрема, права працівника в трудових правовідносинах носять як майновий (заробітна плата, що виплачується працівникові у грошовій або негрошовій формі, пільги і компенсації), так і немайновий (використання вільного від роботи часу відпочинку, безпечні умови праці) характер. У зв'язку з цим напрошується висновок про те, що законодавець вперше намагається розглянути компенсацію моральної шкоди не тільки як традиційний для цивільного права спосіб захисту нематеріальних благ, а як універсальний спосіб захисту будь-якого права незалежно від його природи [11, с. 134]. Отже, універсальність відшкодування моральної шкоди працівнику полягає у тому, що Кодекс законів про працю України не вказує, за порушення яких саме прав власник або уповноважений ним орган здійснює відшкодування моральної шкоди працівнику, а лише містить вказівку на їх законність.

Окрім того, слід вказати, що відшкодування моральної шкоди у трудовому праві має превентивний характер, адже передбачає матеріальні витрати роботодавця, що має стримувати його від правопорушень. Таким чином, трудове законодавство допускає захист як майнових так і немайнових прав трудящих громадян шляхом відшкодування моральної шкоди, що підкреслює не лише універсальний характер вказаного способу захисту, а й настановує на думку про презумпцію моральної шкоди у трудовому праві.

Однак, примітним є те, що правовідносини з відшкодування моральної шкоди у трудовому праві спрямовані не на відновлення порушених трудових прав працівника, а на згладжування негативних наслідків, спричинених цим порушенням. Суб'єктивним правом працівника як правомочної особи є вимога щодо відшкодування моральної шкоди, юридичним обов'язком зобов'язаної особи – роботодавця є вчинення дій, спрямованих на задоволення вимоги працівника. У точці стикання суб'єктивних прав

та юридичних обов'язків відбувається досягнення правової мети, на яку вони спрямовані, а саме, врівноваження немайнової втрати працівника, яка виникла в результаті порушення його трудових прав. Таким чином, в даному випадку об'єктом правовідносин з відшкодування моральної шкоди у трудовому праві, слід вважати не дії, спрямовані на задоволення вимоги працівника, а досягнутий результат у вигляді відновленої немайнової сфери працівника, а саме відшкодування моральної шкоди як отримання чогось замість втраченого працівником немайнового блага.

Висновок. Отже, правовідносини з відшкодування моральної шкоди у трудовому праві виникають між роботодавцем та працівником з приводу порушення прав останнього, а об'єктом цих правовідносин є відшкодування, яке роботодавець повинен здійснити на вимогу працівника. Відшкодування моральної шкоди у трудовому праві можна розглядати в трьох аспектах: як компенсацію за завдану моральну шкоду працівнику; як самостійний, особливий та універсальний вид відповідальності роботодавця; як спосіб захисту прав працівника у трудових правовідносинах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Иоффе О. С. Правоотношения по советскому гражданскому праву / Иоффе О. С. — Л.: Издательство Ленинградского университета. — 1949. — 144 с.
2. Брауде И.Л. К вопросу об объекте правоотношения по советскому гражданскому праву. / И.Л. Брауде // Советское государство и право. 1951. — №3. — С. 57-59.
3. Толстой Ю. К. К теории правоотношения / Толстой Ю. К. — Л.: Издательство Ленинградского университета, 1959. — 88 с.
4. Сонюк О. В. Проблема визначення об'єкта правовідносин у сфері адміністративного судочинства / О. В. Сонюк // Часопис Київського університету права. — 2013. — № 2. — С. 143-146.
5. Толстой В. С. Реализация правоотношений и концепции объекта / В. С. Толстой // Советское государство и право. — 1974. — № 1. — С. 124-125.
6. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства: Учебник для вузов / В. С. Нерсесянц. М.: Издательская группа НОРМА — ИНФРА-М, Москва, — 1999. — 353 с.
7. Алексеев С. С. Общая теория права: В 2-х томах. М.: Юридическая литература, 1981. — Т. 2 — 354 с.
8. Варламова Н. В. Правоотношения: философский и юридический подходы / Н. В. Варламова // Правоведение. — 1991. — № 4. — С. 44-54.
9. Митина С. И. Теория государства и права: основы науки : курс лекций / С. И. Митина. — Великий Новгород, 2010. — 191 с.
10. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / О.Ф. Скакун / Переклад з російської. — Харків : Консум, 2001. — 656 с.
11. Карабанов С. С. Особенности применения норм института компенсации морального вреда в трудовом праве / С.С. Карабанов // Вестник Челябинского государственного университета. — 2013. — № 15 (306). — С. 133-136.